Българска украинистика, брой 3, 2013 стр.217

ВИТОКИ НАУКОВОЇ ШКОЛИ ПРОФЕСОРА М.П. ДРАГОМАНОВА

Антоніна Якімова

Annotation: The article considers the basis of the scientific school of professor M. Dragomanov created in the Sofia University (1889-1895) and names her source – history and philology school of Kyiv University and her founder a well-known Ukrainian encyclopedic scientist M. Maksymovytch who made an important contribution to different branches of knowledge: philosophy, philology, history, archaeology, ethnography, study of folklore.

Keywords: the basis of the scientific school, history and philology school of Kyiv University, professor M. Dragomanov, ethnography, philology, history.

Болгарський учений М. Арнаудов вважав, що завдяки викладацькій діяльності у Софійському університеті професор М. Драгоманов створив свою школу (Арнаудов 1968: 381) і виховав плеяду учнів і послідовників, які з часом стали золотим фондом болгарської науки. Серед них відомі болгарські вчені історики, мовознавці, літературознавці, етнографи, фольклористи та вчителі (Якімова 2005 а: 275-277).

Така висока оцінка професорсько-викладацької діяльності М. Драгоманова у Софійському університеті (1889-1895) закономірно спонукає до з'ясування питання про витоки наукової школи самого вченого – випускника історико-філологічного факультету Університету Св. Володимира (1859-1864).

В «Автобіографічній замітц» М. Драгоманов писав: «З самого вступу до університету, восени 1859 року, я потрапив у гурток студентів, які заснували перші недільні школи в Росії» (Драгоманов 2009: 82). У Києві перша недільна школа відкрилась 11 жовтня 1859 р. в приміщення Київського повітового дворянського училища (пізніше прогімназії) на Подолі (Якімова 2011 а: 9). Про цей період відомий український історик і літературознавець Г. Житецький писав, зокрема: «В подільський школі учителювало 17 університетських студентів та 1 із духовної академік (здається Анат. Свидницький), між учителями найбільш енергійними були К.В. Шейковський, М.П. Драгоманов, Хв.Як. Вороний, бр. Степановичі... » (Житецький 1994: 122).

Ідею недільних шкіл підтримав Тарас Шевченко. У 1860 р. він надіслав із

Петербургу до Києва 50 примірників «Кобзаря» для продажу на користь недільних шкіл, а також написав спеціально для недільних шкіл «Буквар южнорусский», який теж відправив до Києва (Мозгова 2006: 125).

У 1862 р. царський уряд закрив недільні школи, але студентам знайшлася робота у Тимчасовій педагогічній школі, метою якої була підготовка вчителів. М. Драгоманов викладав у цій школі російську історію (Драгоманов 2009: 82). У 1863 р. уряд замінив студентів-викладачів учителями гімназій. М. Драгоманов писав: «Між такими був і я, повторно без будь-якої рації відірваний від улюбленої справи: та ще й тоді, коли я мріяв, ще раз випробувавши свій курс на практиці, друкувати його!» (Драгоманов 2009: 83).

У «Австро-руських споминах (1867-1877)» М. Драгоманов зізнався, що робота у недільний школі і Тимчасовий педагогічний школі (про свою участь в них як і про самі школи він згодом написав у статті «Народні школи на Україні серед життя і письменства в Росії», 1877) «все більше затягала мене в одну з практично культурних справ, з котрих складається реальний бік українства, – в справу народної освіти, – і я почав, як міг, пильно студіювати теорію народного елементу в педагогіці, народну мову, словесність, історію» (Драгоманов 2009: 145).

Таким чином, М. Драгоманов визнав сам, що педагогічна діяльність була його «улюбленою справою» і в університеті, буквально з перших кроків, він мав нагоду нею займатися. Педагогічна діяльність підштовхнула М. Драгоманова до вивчення проблеми української народної освіти. Університет розширив його наукові горизонти і важливим поворотом у світогляді М. Драгоманова став його виступ у 1861 р. на прощальному банкеті на честь колишнього попечителя Київського округу М.І. Пирогова. М. Драгоманов писав з цього приводу: «Для мене особисто мій виступ на банкеті Пирогова мав великі наслідки: він відштовхнув у мені інстинкти політичні і водночас познайомив мене з гуртком ліберальних професорів і дозволив мені розширити свої наукові заняття, головним чином із загальної історії, в якій я, займаючись спочатку переважно Римом, зацікавився соціальною боротьбою останніх часів республіки і розвоєм християнства, а потім і релігійною історією Давнього світу взагалі» (Драгоманов 2009: 84).

Українські дослідники І.С. Гриценко, В.А. Короткий, М.В. Томенко вважають, що «головним для Драгоманова як студента історико-філологічного факультету залишалося передусім навчання, оскільки він стремів до професорської кар'єри» (Гриценко, Короткий, Томенко: 21). Вони звертають увагу на те, що на початку навчання найбільший вплив

на Драгоманова мав Віталій Якович Шульгін – один з найпопулярніших університетських професорів (Гриценко, Короткий, Томенко: 21). Дослідники зауважують, що «В. Шульгін перший запровадив студентські семінари на зразок тих, що існували в західноєвропейських університетах» (Гриценко, Короткий, Томенко: 21). Дослідники підкреслюють: «Для вихованців В. Шульгіна, які пройшли його науковий вишкіл, методика роботи з джерелами відігравала важливу роль. Недарма чимало з них стали відомими науковцями і громадськими діячами» (Гриценко, Короткий, Томенко: 21).

М. Драгоманов у «Автобіографічній замітці» звернув увагу на те, що професор загальної історії В. Шульгін, виходячи у відставку в 1862 р., рекомендував його Раді університету як майбутнього кандидата у професори і запропонував відправити М. Драгоманова після закінчення курсу за кордон (Драгоманов 2009: 84-85). Отже, захоплення М. Драгоманова педагогічною справою, з одного боку, і потяг до наукових занять – з іншого, були помічені і оцінені університетськими професорами.

В університеті М. Драгоманов вивчав обов'язковий повний курс всесвітньої історії, працював над трактатом про Римську державу в епоху Тіберія, «поглиблено цікавився історією Давнього Сходу, що знайшло відображення в його розвідці «Об учении Зороастра и влиянии его на гражданственность зендов» (Гриценко, Короткий, Томенко: 21).

На початку 1864 р. М. Драгоманов захистив дисертацію «Император Тиберий», яка давала йому право викладати курс історії Сходу, Греції та Риму в Університеті Св. Володимира у якості приват-доцента. У 1869 р. М. Драгоманов захистив магістерську дисертацію «Вопрос об историческом значении Римської империи и Тацит».

В «Автобіографічній замітці» М. Драгоманов відзначив: «Займаючись давньою історією, я звернув особливу увагу на релігію і міфологію арійських народів. Від давніх народів я перейшов до нових і тут зупинився і на народних переказах і словесності слов'ян і між ними, звичайно, українців. 1867 р. я з кількома приятелями вирішили розпочати видання збірників української народної словесності, що нагромадилися у різних осіб з періоду захоплення збиранням етнографічного матеріалу в недавні роки... Незабаром ми видали дві книжки казок і дві пісень, а 1869 р. я разом з проф. Антоновичем засіли за складання зведення українських політичних пісень з історичним коментарем, перші два томи яких видані були в Києві у 1874-1875 рр. під заголовком «Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова» (Драгоманов 2009: 94). Отже, історичні студії М. Драгоманова

привернули його увагу до усної народної творчості, в тому числі слов'янської і української. Одночасно М. Драгоманов почав займатися і виданням української народної словесності.

М. Драгоманов підкреслив також, що у лекціях і рефератах «налягав на порівняльний метод» (Драгоманов 2009: 105). У Географічному товаристві він прочитав «реферат про точки зіткнення між народними піснями українськими і західними» (Драгоманов 2009: 105). Праця «Відгомін рицарської поезії в російських народних піснях» була надрукована в IV т. «Записок Юго-Западного отдела Русского Географического общества».

У 1874 р., на Третьому археологічному з'їзді, скликаному Південно-західним відділом Російського Географічного товариства, М. Драгоманов прочитав реферат «Пісні і сказання про кровозмішання (Едіп у слов'янській народній словесності) і сказання про розлучених братів і сестер» (Драгоманов 2009: 105). У роботі Київського археологічного з'їзду взяли участь вчені з України, Росії, Сербії, Франції, Чехії. З Франції, зокрема, прибули славіст Луї Леже й історик Альфред Рамбо (Іванова 1971: 163). До Археологічного з'їзду М. Драгоманов і В. Антонович видали перший том «Исторических песен малорусского народа» з порівняльним коментарем М. Драгоманова (Драгоманов 2009: 105).

Південно-західний відділ Російського Географічного товариства у Києві (Київський відділ Географічного товариства) був створений у 1873 р. для збирання географічних, етнографічних і статистичних відомостей у Київській, Подільській, Волинській, Чернігівській та Полтавській губерніях. У роботі відділу брали участь М. Лисенко, М. Зібер, С. Подолинський, П. Косач, П. Чубинський, Ф. Вовк та ін. Відділ видав два томи «Записок» (1874-1875), монографії з питань фольклору та етнографії, почав видання 3-го тому «Записок» і Повного зібрання творів М. Максимовича. Ліквідований Емським актом 1876 року (Драгоманов 2009: 388).

Основи історико-філологічної школи в Київському університеті були закладені вченим-енциклопедистом Михайлом Максимовичем, який був призначений в новоутворений університет Св. Володимира 4 травня 1834 року ординарним професором російської словесності і, одночасно, деканом першого відділення філософського факультету (історико-філологічного), а в жовтні 1834 р. – першим ректором цього університету. Провідною тематикою вченого у Києві була гуманітарна: мовознавча, літературна, історична.

Початки слов'янознавства в Київському університеті співвідносяться з його відкриттям. Заслуговує спеціальної уваги те, що М. Максимович спрямував свою діяльність у

русло східнослов'янських студій з ведучим українознавчим компонентом і виходом у наукову славістику. Кафедра російської словесності, очолювана М. Максимовичем, власне взяла на себе функції кафедри східнослов'янської філології, де органічне поєднання російського і українського матеріалу, порівняльно-лінгвістичні характеристики сприяли формуванню наукової україністики, української русистики, східнослов'янської філології, теми Київської Русі і «Слова о полку Ігоревім».

Ще у 20-і роки XIX ст. в Москві М. Максимович активно включився у літературне життя. У колі його друзів і однодумців були К. Рилєєв, О. Пушкін, О. Дельвінг, П. Вяземський, А. Міцкевич, М. Гоголь, Т. Шевченко та ін. У статті «М.А. Максимович, его литературное и общественное значение» М. Драгоманов, осмислюючи заслуги вченого, зробив висновок: «Якось Пушкін сказав про Ломоносова, що він сам був першим російським університетом. Невтомний трудівник на кафедрі в Києві й потім у хуторі... Максимович був для Київської Русі цілою науковою історико-філологічною установою». Тут же М. Драгоманов навів докази використання пісенного збірника М. Максимовича Олександром Пушкіним у його роботі над «Полтавою» (Драгоманов 1874: 453). Про те, що «Пушкін і Гоголь були в захваті від М-их (Максимовичових – А.Я.) малоруських пісень» згадується у першому болгарському енциклопедичному словнику (1899-1907) Л. Касирова (Касъров 1905: 1213; Якімова 2003).

Перша фольклорна збірка М. Максимовича «Малороссийские песни», яка вийшла в 1827 р., започаткувала українську фольклористику і зробила вченого провідним фольклористом на грунті українських фольклорних студій. Беручи до уваги її значення, М. Карпенко підкреслила: «З першою збіркою пов’язана ціла низка наукових інновацій М.О. Максимовича в галузі фольклорно-етнографічній, лінгвістичній, літературознавчій, історичній тощо. Праці наступних періодів концептуально узагальнили ці інновації, згодом успадковані представниками Київської історико-філологічної школи в слов’янознавстві, обох її гілок – історичної та філологічної» (Карпенко 2003 а: 200-210).

У збірці «Малороссийские песни» М. Максимович подав словник, коментарі і примітки до зібраних пісень, а у передмові до збірки першим серед учених поставив і розв’язав низку проблем, найважливіші з яких: відбір і систематизація пісенного матеріалу; порівняння українських і російських пісень; питання українського правопису; термінотворчі аспекти (Максимович 1880: 2, 439-452). Свій мотив зібрати українські народні пісні М. Максимович пояснив так: «Я желал показать доселе еще не совсем известные сокровища

народной поэзии в настоящем виде; посему соблюдал строгий выбор... » (Максимович 1880: 2, 446).

Дослідження М. Максимовича народної творчості, обрядовостей, повір'їв українського народу дали підстави визнати його фундатором етнографічної науки в Україні (Бойко 2001: 85) .

Традиції Максимовича-фольклориста стосовно збирання і популяризації українських пісень продовжили О. Бодянський, М. Костомаров, П. Куліш, В. Антонович, М. Драгоманов та ін. Частину зібраних пісень О. Бодянський віддав М. Максимовичу для його збірки «Украинския народныя песни» (1834). М. Костомаров видав книгу «Об историческом значении русской народной поэзии» (1843), П. Куліш – «Украинския народныя предания» (1847), «Записки о Южной Руси» (1856-1857).

Влітку 1866 р. М. Драгоманов зустрічався з М. Максимовичем, про що згадує у статті «Листочки до вінка на могилу Шевченка в XXIX роковини його смерті» (Драгоманов 1970: 291-292). У передмові до «Исторических песен малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова» автори визнають М. Максимовича своїм попередником, який не тільки підтримав молодих учених, але надав у їх розпорядження і свої рукописні збірки, частина пісень з яких була ними використана.

О. Бодянського вважають одним з перших послідовників М. Максимовича. Завідуючий кафедрою славістики О. Бодянський виховав цілу плеяду болгарських фольклористів у стінах Московського університету. Серед них: С. Палаузов, І. Шопов, Н. Катранов, С. Філаретов, Н. Геров, Л. Каравелов, Р. Жинзіфов, Н. Бончев та М. Дрінов.

Відомо також, що професор О. Бодянський мав величезний вплив на болгарського студента Маріна Дрінова – у майбутньому відомого вченого і професора Харківського університету. О. Бодянський особливо впливав на М. Дрінова через свою викладацьку діяльність і сприяв формуванню його як молодого вченого.

Якщо повернутися до початкового етапу творчої діяльності М. Дрінова і його роботи «Писмо до българските читалища» (1869), в якій молодий вчений підняв проблему болгарського правопису, пропонував розроблені ним «Правила збирання пісень і казок» та «Правила опису старовинних Болгарських рукописів» (Якімова 2008), то вона підтверджує «строгий» підхід автора до згаданих проблем, вироблений ще М. Максимовичем (Максимович: 2, 446) і підтриманий О. Бодянським. Наприклад, у «Правилах збирання пісень і казок» М.

Дрінов рекомендував: «Найкраще записувати по селах і від жінок» /правило 1/; «…записувати так як вимовляє жінка, …слово в слово…» з тим, щоб у записаних піснях або казках відображалася, як у дзеркалі, місцева вимова з усіма тонкими особливостями і відмінностями слів і звуків» /правило 2/ (Дринов 1909-1915: 2, 261).

Ліляні Мінковій належить найбільша кількість наукових розвідок, присвячених Любену Каравелову і українській фольклористиці. Л. Мінкова зробила спробу з'ясувати місце М. Максимовича у творчості Л. Каравелова і звернула увагу на те, що для Каравелова збірники українського фольклору виявилися найкращим взірцем для наслідування; Каравелов прослідкував розвиток української фольклористики від збірника Максимовича, який вийшов у 1827 році, до досліджень Потебні, що складає майже півстоліття (Якімова 2004: 310-316). Л. Мінкова стверджувала, що Каравелов добре знав твори Максимовича і їх цінував (Минкова 1966: 94). Його діяльність в області фольклористики була тісно пов'язана з М. Максимовичем і П. Кулішем (Минкова 1966: 98). Каравелова зближувало з Максимовичем застосування порівняльно-історичного методу, сприйняття окремих положень міфологічної школи у фольклористиці (Минкова 1966: 95). З методологічної точки зору для Каравелова був важливим підхід Максимовича до викладу матеріалу: не тільки констатація фактів, але і спроба пояснити походження звичаїв у їх зв'язку з міфологією, історією і сучасним трудовим життям народу (Минкова 1966: 95).

Любен Каравелов у своїх українських фольклорних студіях слугувався найкращими тогочасними зразками, що підтверджують наукові дослідження болгарських, українських і російських учених. Таким чином, можна стверджувати, що Любен Каравелов був одним з перших, хто познайомив болгарських дослідників з працями Михайла Максимовича.

Л. Мінкова охарактеризувала М. Максимовича як «першого науково підготовленого українського фольклориста» (Минкова 1966: 100).

У статті «Малороссия в ее словесности» (1870) М. Драгоманов назвав М. Максимовича одним з найперших серйозних дослідників давньої української літератури. Вчений займався дослідженням літературних пам'яток Київської Русі, мав багату бібліотеку стародавніх книг. У його дослідженнях «Слово о полку Ігоревім» посідає особливе місце.

Аналіз передмови Райко Жинзіфова до перекладу «Слова о полку Ігоревім» на болгарську мову у книзі «Новобългарска сбирка» (1863) показав, що він ретельно вивчив праці відомого вченого про «Слово». На початку передмови Р. Жинзіфов побіжно згадав про «темні

місця» у стародавній пам'ятці, а пізніше зупинився детальніше, навів той самий витяг із «Слова», що і М. Максимович у статті «Темное место в Песни о Полку Игореве» (1855), супроводжуючи його перекладами Дубенського, Гербеля і Максимовича (Жинзифов 1863: 13-14).

У роботі над перекладом давньоруської пам'ятки «Слова о полку Ігоревім» Райко Жинзіфов користувався виданням М. Максимовича «Украинец» (1859); у передмові до свого перекладу «Слова» на болгарську мову подав зауваження М. Максимовича до «Слова» (Максимович 1880 а: 3,631-633), використовував його український переклад «Слова» для ілюстрації прикладів; говорячи про «темні місця» у «Слові» навів витяг із староруського тексту «Слова», з якого М. Максимович починає свою статтю «Темное место в Песни о Полку Игореве»; до свого перекладу на болгарську мову додав староруський оригінальний текст «Слова» за редакцією М. Максимовича. Це дає усі підстави говорити про вплив наукових досліджень древньоруської літературної пам'ятки «Слово о полку Ігоревім» М.О. Максимовича на Райко Жинзіфова у його роботі над перекладом «Слова» на болгарську мову (Якімова 2005б: 286-290).

М. Карпенко визначила місце Максимовича не тільки хронологічно, але і по суті справедливо після Востокова і перед Срезневським, в працях якого, а також Бодянського, Головацького, Даля, Костомарова славістичні ідеї Максимовича отримали відчутний резонанс (Карпенко 2006: 24).

М. Максимовичу належить перше місце у галузі порівняльно-історичних студій української та російської мов. В основі славістичної концепції М. Максимовича лежить «нова схема мов слов'янських». М. Максимович повідомив: «... склав нову, мою особисту схему мов слов'янських, за якою всі вони діляться на дві половини: східну (руську) і західну», а також: «Необхідне відділення руської мови від двох західних в окремий розділ зроблено мною в 1836 році й визнано не мною одним. Те ж визнано й іншими російськими вченими: Надєждіним, Срезнєвським, Шевирьовим, Буслаєвим, Григоровичем... Із відділенням руської мови в окремий розділ руйнується система Добровського, також, як і система Копитарова» (Максимович 1880 б: 3,475).

Розрізнення спочатку двох (української, російської), а згодом трьох (української, російської, білоруської) східнослов'янських – «нарівні з іншими західнослов'янськими мовами і навіть із більшим правом, ніж мова польська, чеська, словацька,

бо сії останні більш схожі між собою, ніж південноруська з великоруською й навіть із білоруською» (Максимович 1880 в: 3,398-399), – підкреслює специфіку кожної з них. Реалізується виділення східнослов'янських мов як цілісної групи й водночас визнання кожної самостійною, рівноправною з усіма іншими. Саме тому А.М. Лобода підкреслив провідну роль вченого у «прокладанні шляхів новій системі, що незабаром отримала найширше розповсюдження в науці та практиці, обгрунтуванні нині загальноприйнятого поділу слов'янських мов на три групи: східні, південнозахідні, північнозахідні, так що Максимовича не без підстав зараховують до родоначальників цієї теорії поділу» (Лобода 1905: 117).

Михайло Максимович листувався з багатьма вченими: Ю. Венеліним, О. Бодянським, М. Драгомановим, Д. Зубрицьким, М. Іванішевим, О. Котляревським, М. Маркевичем, М. Погодіним, С. Пономарьовим, І. Прижовим, С. Шевирьовим, П. Шафариком (Максимович 2004) та іншими.

П.Й. Шафарик, який досліджував етногенез слов'янських народів, їхні мови, фольклор та історію, був ініціатором листування з М.О. Максимовичем (лист від 25 вересня 1835 р.), схвально оцінив його зусилля щодо видання «скарбів малоруської народної поезії» й звернувся з проханням допомогти «словом і ділом у вивченні малоруської мови», яку П.Й. Шафарик тільки почав учити (Карпенко 2011: 10). Результатом його студій стало те, що він «одним із перших серед європейських учених визнав територію та етнічні межі українського народу й обгрунтував самостійність української мови, зробив систематичний огляд української літератури, що набуло на той час значення захисту національної ідентичності українців», як вважає В.А. Короткий (Максимович 2004: 281).

М. Карпенко, розглядаючи значення першого листа П. Шафарика до М. Максимовича у світлі сучасних славістичних підходів, підкреслила, що листування П.Й. Шафарика з М.О. Максимовичем набуває особливої ваги для характеристики не тільки персоналій (що теж важливо), але і історичних ситуацій, умов становлення, розвитку славістики як комплексної науки з широким діапазоном дії, славістичних традицій Київської історико-філологічної школи (Карпенко 2011: 9).

М. Максимович першим зробив науковий виклад схеми української історії як самостійної. Аналізуючи дослідження історичної спадщини М. Максимовича та їх оцінку такими вченими як С. Пономарьов, О. Пипін, Г. Житецький, М. Грушевський, Л. Коваленко, М. Марченко, Д. Острянін, П. Марков, Н. Бойко зазначає, що київський професор В. Замлинський

одним з перших поставив питання про історичну школу М. Максимовича. На його думку, лише в Київському університеті вказана школа народила таких видатних представників історичної думки, як В. Антонович, М. Драгоманов, Д. Багалій, М. Довнар-Запольський, М. Дашкевич, М. Грушевський (Бойко 2001: 68). Концепція історії України, започаткована М. Максимовичем й розвинута у наукових роботах М. Костомарова, В. Антоновича і М. Драгоманова, вилилася у фундаментальну працю про український народ – багатотомну «Історію України-Руси» М. Грушевського.

Не можна не погодитися з М. Карпенко, яка вважала, що нове прочитання наукової біографії і публікацій М.О. Максимовича – як засновника Київської історико-філологічної школи (КІФШ), першого професора-славіста Університету Св. Володимира, який у 20-40 роки XIX ст. зіграв вирішальну роль в утвердженні ряду славістичних постулатів, нової класифікаційної системи слов'янських мов (і народів), східнослов'янської теми Київської Русі, дозволило М.О. Максимовичу зайняти гідне місце «в ряду універсальних мислителів Європи», як про це сказано у вітанні Московського університету з нагоди 100-річчя «Малороссийских песен» (Карпенко 2011: 8).

М. Карпенко, відстоюючи ідею Київської історико-філологічної школи, яку досліджувала понад двадцять років, в тому числі протягом останніх десяти років через Круглий стіл «Київська історико-філологічна школа у витоках, традиціях, персоналіях: від М.О. Максимовича до наших днів» в рамках міжнародної конференції «Мова і культура» (м. Київ), і вагому роль першого ректора Київського університету М. Максимовича у її формуванні, звернула увагу на те, що серед учнів та послідовників видатного вченого М.П. Драгоманову «належить одне з чільних місць» (Карпенко 2003 а: 200-210). М.О. Карпенко дала глибокий науковий аналіз творчої спадщини М.П. Драгоманова у контексті славістичних наукових поглядів М.О. Максимовича. На думку М. Карпенко М. Драгоманов переніс на терени Софійського університету ідеї Київської історико-філологічної школи (Карпенко 2003 б: 210-216).

У середині XIX століття у Болгарії ідеї Максимовича розповсюджувалися, з одного боку, через твори Венеліна, з іншого – через твори Каравелова, Жинзіфова, Дрінова; у кінці XIX століття – через наукову і викладацьку діяльність Драгоманова в Софійському університеті; у XX столітті – через учнів і послідовників Драгоманова.

Наукова спадщина М. Максимовича найповніше представлена в

Університетській бібліотеці «Св. Климент Охридський»: в Алфавітному каталозі бібліотеки можна знайти дев'ять оригінальних творів М. Максимовича. У Відділі стародруків, рідкісних і цінних видань зберігається три видання «Киевлянина» М. Максимовича (1840, 1841, 1850).

Твори М. Максимовича, які знаходяться в Університетській бібліотеці, стали її надбанням через особисту бібліотеку М. Драгоманова, викуплену Софійським університетом. Це єдина найповніша книгозбірка творів М. Максимовича в Болгарії (Якімова 2012: 38).

М. Арнаудов вважав, що ім'я М. Драгоманова пов'язане з історією болгарського університету і з першими кроками сучасної болгарської науки. Зупиняючись на заслугах видатного вченого і мислителя перед болгарською наукою, він назвав дві найважливіші на його погляд: М.П. Драгоманов створив підгрунтя для нового порівняльного методу, тоді зовсім невідомого болгарській науці, і дав молодій болгарській історичній і фольклорній науці кілька зразкових досліджень, «на яких вчилися і ще вчитимуться нові покоління учених» (Арнаудов 1968: 381, 400).

Повертаючись до твердження М. Арнаудова про те, що М. Драгоманов створив свою школу у першому вищому навчальному закладі Болгарії – Вищій школі (з 1904 р. перейменованої в Софійський університет) і його заслуги перед молодою болгарською наукою, є усі підстави вказати на витоки цієї школи – Київська історико-філологічна школа, фундатором якої був Михайло Олександрович Максимович – перший ректор Університету Святого Володимира.

Аналіз наукових джерел дозволив окреслити складові, на яких формувалася наукова школа М. Драгоманова у Київському університеті.

У першу чергу варто відзначити прагнення М. Драгоманова до набуття педагогічного досвіду з першого року навчання в університеті: робота у недільній школі і Тимчасовій педагогічній школі. Після закінчення університету М. Драгоманов «прийняв запропоновану йому посаду вчителя географії в Київській 2-ій гімназії» (Драгоманов 2009: 90), а з травня 1864 р. почав викладати у Київському університеті.

По-друге: під час навчання в університеті у М. Драгоманова розвинувся інтерес до наукової роботи. Він почав поглиблено досліджувати давню історію, релігію, усну народну творчість. Можна припустити, що і західноєвропейський досвід проведення семінарів проф. В. Шульгіна (Гриценко, Короткий, Томенко 2009: 21) позитивно вплинув на формування М. Драгоманова як молодого вченого у майбутньому.

По-третє – в цей період М. Драгоманов почав проявляти інтерес до видавничої діяльності. У 1863 р. його спроба виявилася неуспішною, тому що в цьому ж році царський уряд заборонив «друк українською мовою книг духовних (починаючи від Євангелія), а також популярно-наукових і педагогічних» (Драгоманов 2009: 90). Але вже у 1867 р. М. Драгоманов разом з кількома товаришами видали дві книжки казок і дві пісень (Драгоманов 2009: 94).

По-четверте, у лекціях і своїх роботах М. Драгоманов почав активно використовувати порівняльний метод. Прикладом можуть бути його студії у Південно-Західному відділі Російського Географічного товариства (Драгоманов 2009: 105).

По-п'яте – за свідченням М. Драгоманова в «Австро-руських споминах (1867-1877)», він почав цікавитися українською народною творчістю, українською мовою і історією ще в студентські роки, викладаючи у недільній школі (Драгоманов 2009: 145).

Його інтерес поглибився з вивченням давньої історії і нової, де він звернув увагу на перекази і народну творчість слов'ян, в тому числі і українців (Драгоманов 2009: 94). Зацікавленість українською і російською народною словесністю, з одного боку, слов'янською – з іншого, вплинули на формування фольклорно-етнографічних поглядів М. Драгоманова. В результаті, М. Драгоманов і проф. В. Антонович видали в 1874-1875 рр. фундаментальну працю – зібрання українських політичних пісень з історичним коментарем (Исторические 1874-1875), а на Третьому археологічному з'їзді М. Драгоманов виступив з доповіддю «Пісні і сказання про кровозмішання (Едіп у слов'янській народній словесності) і сказання про розлучених братів і сестер» (Драгоманов 2009: 105).

Отже, в студентські роки Михайло Драгоманов виявив нахил до педагогічної і наукової роботи, почав цікавитися видавничою діяльністю.

Професорсько-викладацька діяльність М. Драгоманова у Київському університеті була високо оцінена Радою університету, яка вирішила «відрядити магістра за кордон на два роки як з науковою, так і педагогічною метою», посилаючись «на успішну шестилітню навчальну і наукову діяльність Драгоманова» (Гриценко, Короткий, Томенко 2009: 29). М. Драгоманов користувався також незаперечною популярністю серед студентів – він «був справжнім кумиром студентської молоді» (Гриценко, Короткий, Томенко 2009: 33).

Під час закордонного наукового відрядження (1870-1873) М. Драгоманов продовжив збирати, як він відзначив у «Автобіографічній замітці», «у різних бібліотеках матеріали для порівняльного коментаря до «Історичних пісень малоросійського народу»

(Драгоманов 2009: 97), над якими працював з В. Антоновичем з 1869 р.

У Берліні М. Драгоманов відвідував лекції Теодора Моммзена – історика Античності, який за свою роботу «Римська історія» отримав Нобелівську премію у 1902 р. (Драгоманов 2009: 96; 387). Одночасно, у бібліотеці, М. Драгоманов займався вивченням римської і церковної історії, працюючи над статтями «Духовне панування» і «Боротьба за духовну владу і свободу совісті у XV-XVII ст.». Як зауважив сам учений, «перша глава його праці «Церква і держава в Римській імперії» не була пропущена цензурою в «Знании» і загинула у петербурзьких цензурно-редакційних архівах» (Драгоманов 2009: 96).

У Гейдельберзі, восени 1871 р. М. Драгоманов написав статтю «Східна політика Німеччини й обрусіння», підкресливши, що в ній «відправною точкою була думка, що після об'єднання Італії, падіння Наполеона, об'єднання Німеччини наступним історичним моментом повинно бути падіння Туреччини й абсолютизму в Росії» (Драгоманов 2009: 98). Власне, М. Драгоманов передбачив падіння Туреччини за сім років до звільнення Болгарії з-під турецького ярма.

Таким чином, до виїзду за кордон у 1876 р. М. Драгоманов мав успішну професорсько-викладацьку кар'єру в Київському університеті. За збірник «Исторические песни малороссийского народа» М. Драгоманов і В. Антонович отримали Уваровську премію. Аналіз особистої бібліотеки вченого показує, що він уважно слідкував за розвитком вітчизняної наукової думки, а під час закордонного наукового відрядження познайомився ближче з європейською науковою думкою. Завдяки цьому можна стверджувати, що молодий учений і педагог засвоїв як досвід східноєвропейських, так і західних наукових шкіл.

Література:

Арнаудов 1968: Арнаудов, М. Очерци по българския фолклор. С., 1968.

Бойко 2001: Бойко, Н.І. М.О. Максимович: «Не покину, – поки згину, – мою Україну...» Історіографічний нарис життя і творчості М.О. Максимовича. Сміла: ДВПП «Тясмин», 2001.

Гриценко, Короткий, Томенко 2009: Гриценко, І.С., Короткий, В.А., Томенко, М.В. «Людина земная з печаттю пророка...» – В: Михайло Драгоманов: автожиттєпис / уклали І.С. Гриценко, В.А. Короткий, М.В. Томенко. К., Либідь, 2009.

Драгоманов 1874: Драгоманов, М. М.А.Максимович. Его литературное и общественное значение: некролог – В: Вестник Европы. Санкт-Петербург, 1874. Кн. 3.

Драгоманов 1970: Драгоманов, М.П. Літературно-публіцистичні праці: у 2 т. Т.2. / [упорядкув., приміт. і вступ І.С. Романченкам редкол.: О.Є. Засенко (голова) та ін.]. Київ, Наукова думка, 1970.

Драгоманов 2009: Михайло Драгоманов: автожиттєпис / уклали І.С. Гриценко, В.А. Короткий, М.В. Томенко. К., Либідь, 2009.

Дринов 1909-1915: Дринов, М.С. Съчинения. Под ред. на В.Н. Златарски. В 3 т. С., Бълг. книжовно д-во, 1909-1915. Т.1.

Жинзифов 1863: Жинзифов, Р. Новобългарска сбирка. М., 1863.

Житецький 1994: Житецький, Г. Київська Громада за 60-х років – В: З іменем Святого Володимира. У 2 кн. Кн. 2. К., 1994.

Исторические песни малорусского народа / с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Киев: Тип. М.П. Фрица, 1874-1875.

Іванова 1971: Іванова, Р.П. Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України (II половина XIX ст.). Вид-во Київського у-ту, 1971.

Карпенко 2003 а: Карпенко, М.О. Витоки й становлення Київської історико-філологічної школи на терені університету Святого Володимира: «нова схема мов слов'янських» М.О. Максимовича – В: Науковий щорічний журнал «Мова і культура». Випуск 6. Т. V/1. К., 2003.

Карпенко 2003 б: Карпенко, М.О. Наступність розвитку ідей Київської історико-філологічної школи в університеті Святого Володимира: М.О. Максимович і М.П. Драгоманов. Науковий щорічний журнал «Мова і культура». Випуск 6. Т. V/1. К., 2003.

Карпенко 2006: Карпенко, М.А. Киевская историко-филологическая школа: М.А. Максимович как её основатель в университете Святого Владимира – В: Слово. Символ. Текст: Сб. науч. тр., посв. 80-ю проф. М.А. Карпенко / Под общей ред. проф. Е.С. Снитко и проф. Л.П. Дядечко. Киев, 2006.

Карпенко 2011: Карпенко, М.А. Первое письмо П.Й. Шафарика М.А. Максимовичу (1835): восточнославянские измерения (к 50-летию публикации) – В: Русистика. Вып. 11. Киев, 2011.

Касъров, Л. Енциклопедически речник. Пловдив, 1905. Ч. II.

Лобода 1905: Лобода, А.М. Заслуги М.А. Максимовича в области языка и словесности – В: Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. К., 1905. Кн. 187.

Максимович 1880: Максимович, М.А. Собрание сочинений. Т. 2. К., 1880.

Максимович 1880 а: Максимович, М.А. Собрание сочинений. Т. 3. К., 1880.

Максимович 1880 б: Максимович, М.А. Отзыв на критику Истории древнерусской словесности, помещенную в Отечественных записках – В: Собрание сочинений . Т. 3. К., 1880.

Максимович 1880 в: Максимович, М.А. История древней русской словесности – В: Собрание сочинений. Т. 3. К., 1880.

Максимович 2004: Максимович, Михайло. Листи / Упор. і вст. ст. В. Короткого. Либідь, 2004, 312; іл. («Пам'ятки історичної думки»).

Минкова 1966: Минкова, Л. Любен Каравелов и украинският фолклор и фолклористика. Литературна мисъл, 1966, кн. 1.

Мозгова 2006: Мозгова, Н.Г. Перші недільні школи в Києві і М.П. Драгоманов – В: Другі Міжнародні драгоманівські читання: Матеріали. 27-28 жовтня 2006 р. / Укл. Г.І. Волинка, Л.Л. Макаренко, О.П.

Симоненко. Випуск І. К., Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006.

Якімова 2003: Якімова, А.М. М.О. Максимович в бібліотеках Болгарії – В: Мова і культура (Науковий журнал). К., Видавничий дім Дмитра Бураго, 2003. Випуск 6. Т. V/1.

Якімова 2004: Якімова, А.М. М.О. Максимович і українські фольклорні студії Любена Каравелова. –В: Мова і культура (Науковий журнал). К., Видавничий дім Дмитра Бураго, 2004. Випуск 7. Т. ІІІ.

Якімова 2005 а: Якімова, А.М. Розвиток традицій Київської історико-філологічної школи у Софійському університеті «Св. Климент Охридський» – В: Мова і культура (Науковий журнал). К., Видавничий дім Дмитра Бураго, 2005.

Якімова 2005 б: Якімова, А.М. Про вплив досліджень «Слова о полку Ігоревім» М.О. Максимовича на переклад Райко Жинзіфовим цієї давньоруської пам'ятки болгарською мовою – В: Мова і культура (Науковий журнал). К., Видавничий дім Дмитра Бураго, 2005.

Якімова 2008: Якімова, А.М. Романтизм фольклорних розвідок Максимовича, Бодянського, Дрінова – В: Мова і культура (Науковий журнал). К., Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008.

Якімова 2011: До історії бібліотеки М.П. Драгоманова в Софії – В: Мова і культура (Науковий журнал). К., Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. Вип. 14. Т. VIII (154).

Якімова 2011 а: До 150-річчя відкриття недільних шкіл у Києві: М.П. Драгоманов та інтерпретація ідеї недільних шкіл на початку XXI ст. – В: Матеріали Четвертої та П'ятої наукових конференцій «Драгоманівські студії». Софія, 2011.

Інформація про автора:

Антоніна Якімова – заступник голови фундації «Мати Україна», м. Софія

E-mail: ds.sofia@abv.bg